

İSTANBUL SİLÜETİNDE DOLMABAĞÇE SARAYI İMGESİNİN 1950 SONRASI DÖNÜŞÜMÜ

Ebru Şevkin* - Murat Gül**

Gönderilme Tarihi: 20.05.2022 - Kabul Tarihi: 08.06.2022

Özet

Tarih boyu kentin en önemli temsil araçlarından biri olan İstanbul silüeti, kimi zaman kent yönetiminde söz sahibi olanların otoritelerini pekiştirmek adına yaptıkları müdahaleler, kimi zaman da ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısındaki değişimlerin yapıları çevredeki yansımalarının bir sonucu olarak dönüşüme uğrar. Osmanlı hanedanının resmî ikametgâhının klasik dönem Osmanlı İstanbul'unu simgeleyen Topkapı Sarayı'ndan Boğaz kıyısında, Batılı bir mimari üslûpta inşa edilen Dolmabahçe Sarayı'na taşınmasıyla imparatorlukta 18. yüzyılda başlayan dönüşüm, kent silüetindeki etkili ifadesini bulur. Yer seçimi ve ölçeği ile Boğaziçi silüetinde yeni bir odak noktası yaratan saray, Boğaz'ın iki yakasında uzanan tepelerin oluşturduğu yataylık vurgusunu da pekiştirir. 1950'li yıllarda İstanbul'un kentsel morfolojisine ilk kez eklenen ve 1980 sonrasında sayıları hızla artan yüksek yapıların bu yataylığa oluşturdukları tezat, Dolmabahçe Sarayı'nın silüetteki imgesinde köklü bir dönüşüme yol açar.

Bu çalışmada, Boğaz üzerinden gözlenen silüetin özgün karakteri göz önünde bulundurularak Dolmabahçe Sarayı'nın silüette yarattığı imge ve bu imgenin 1950 sonrası dönüşümü değerlendirilecektir. Tarihsel perspektiften yapılacak bu bakış, bir yandan İstanbul silüetinde değişimin sürekliliğini ortaya koyarken, diğer yandan özellikle 1980 sonrasında yaşanan dönüşümün hızını ve boyutlarını değerlendirme olanağı sunacaktır.

Anahtar kelimeler: İstanbul, Boğaziçi, Silüet, Dönüşüm, İmge, Dolmabahçe Sarayı, Yüksek Yapılar, İstanbul Kent Tarihi

THE TRANSFORMATION OF DOLMABAĞÇE PALACE IMAGE ON THE ISTANBUL SKYLINE AFTER 1950

Abstract

Istanbul skyline, one of the most important means of representation of the city through history, has been constantly transformed either by the city authorities as a display of power or as a result of changes in the built environment due to the political, social and economic conditions. The transfer of the official residence of the Ottoman Empire from Topkapı Palace, representing classical Ottoman Istanbul, to Dolmabahçe Palace, sitting on the Bosphorus with a Western outlook, was a reflection of the transformations that had started in the 18th century on the skyline. With its location and scale, the palace created a new focus on the skyline while stressing the overall horizontality created by the hills stretching through the Bosphorus. High-rise buildings introduced to the city in the 1950s and proliferated after 1980, radically transformed the image of Dolmabahçe Palace by creating a sharp contrast to this horizontality.

In this study, the image of the Dolmabahçe Palace on the skyline and its transformation after 1950 will be evaluated considering the distinctive character of the skyline observed over the Bosphorus. The historical overview will help to demonstrate the continuous transformation as well as capture its speed and scale, especially after the 1980s.

Keywords: Istanbul, Bosphorus, Skyline, Transformation, Image, Dolmabahçe Palace, High-rises, Urban History of Istanbul

* Araştırma Görevlisi, İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, sevkine@itu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-5820-217X

** Prof. Dr., İTÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, mgul@itu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-8948-7991

1. Silüet Kavramı ve İstanbul Silüeti

Üzerine yerleştiği özel topoğrafya sayesinde İstanbul, başkentlik ettiği imparatorlukların yüzyıllar boyu yapıları çevresinde bıraktığı izleri etkili bir ifade ile yansıtır. Dolayısıyla silüet, tarih boyunca İstanbul'un en etkili temsil araçlarından biri olmuştur. En basit hâliyle, kentin tek bakışta algılanan uzak görünümü olarak tanımlanabilecek silüet,¹ kentin bütününe ilişkin güçlü bir mesajı kısa sürede aktarma gücüne sahiptir. Tam da bu özelliği dolayısıyla, İstanbul gibi tarih sahnesinde önemli yer tutan şehirlerin yönetiminde söz sahibi olanlar otoritelerini pekiştirmek adına silüetin temsil gücünden yararlanmışlardır. Bununla birlikte siyasi, toplumsal ve ekonomik alanlardaki gelişmelerin kent morfolojisine etkileri de dolaylı olarak silüete yansır. Kentin temsilinde oldukça etkili bir araç olmasının yanı sıra yapıları çevre aracılığıyla dönüşüme tabi olması, silüet kavramını tartışmalara açık hâle getirir.² Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda geçirdiği dönüşümlerin bir yansıması olarak inşa edilen Dolmabahçe Sarayı'nın Boğaziçi silüetinde oluşturduğu yeni odak noktası ve bu görünümün 1950 sonrasında kent morfolojisine hızla eklenen yüksek yapılarla geçirdiği dönüşüm ele alınacaktır. İstanbul silüetinin belirli bir bölümüne tarihsel bir perspektiften yapılacak bu bakış, bir yandan silüetin sabit bir imge olmaktan ziyade sürekli bir dönüşüm içerisinde olduğunu ortaya koyarken, diğer yandan özellikle 1980 sonrasında yaşanan dönüşümün hız ve ölçek bakımından geçmiş dönemlerle kıyaslanamayacak boyutunu gözler önüne serer.

Spiro Kostof, kent silüetini oluşturan başlıca öğeler olarak olağan dışı peyzaj özelliklerini ve anıtsal yapıları gösterir.³ Bu öğelerden her ikisine de sahip olan İstanbul, Atina, Roma gibi şehirlerde silüet, kent imgesinin en önemli bileşenlerden biri olarak karşımıza çıkar. İstanbul'u üç parçaya ayıran su, birbirinden ayırdığı kıyıların arasına koyduğu mesafe ile karşı yakanın görünümünü tek bir bakışta algılama fırsatı yaratır. Bu durum silüet algısını kentlinin gündelik deneyiminin bir parçası yapar. İstanbul silüetine özgün kimliğini veren bir diğer etmen ise üzerine yerleştiği özel topoğrafyadır. Bizans ve klasik Osmanlı İstanbul'unu Suriçi'nde yer alan yedi tepe ile bu tepeler üzerine kurulmuş anıtsal yapılar temsil eder. İstanbul ile özdeşleşen bir diğer imge ise Boğaz'ın iki yakasında sıralanan yeşil tepelerin oluşturduğu pitoresk görüntüdür. İleride daha detaylı olarak tartışılacağı üzere, kentin topoğrafyası aynı zamanda üzerine yerleşen yapıların kent silüetindeki görünürlüklerini de artırır. Doğal çevrenin sunduğu bu özellik, bir yandan yapıları çevre aracılığıyla silüeti şekillendirme olanağını sunarken, diğer yandan kent morfolojisine eklenen yeni yapıların silüette dramatik değişikliklere neden olmasına yol açar.

Başkentliğini yaptığı imparatorlukların yapıları çevresinde bıraktıkları izler İstanbul silüetinde çeşitli odak noktaları oluşturur. Roma, Bizans ve Osmanlı imparatorluklarında yöneticiler, kentin hâkim tepelerine inşa ettikleri anıtsal yapılarla silüetin temsil gücünden yararlanırlar. Bizans İmparatorluğu'nda Tarihî Yarımada'nın birinci tepesine yerleşen Ayasofya ve dördüncü tepesine yerleşen Aziz Havariyun kiliseleri ile karşılık bulan bu yaklaşım, Osmanlı Devleti'nde de sürdürülür ve Suriçi İstanbul'unun kubbe ve minarelerle belirlenmiş silüeti oluşur. İlerleyen yıllarda Tarihî Yarımada'nın dışına taşan imar faaliyetleri kapsamında Boğaz'ın iki yakasında inşa edilen saray ve köşkler de Boğaziçi silüetine yeni bir görünüm kazandırır.

1 Gunter Gassner, "Elevations, Icons and Lines: The City Abstracted Through Its Skylines", *Researching the Spatial and Social Life of the City*, Ed. Juliet Davis vd., Vol. 1, citiesLAB, London School of Economics and Political Science, 2009, 68-86.

2 Kent silüeti üzerine yapılan araştırmaların sayısı konunun popülerliğine oranla oldukça sınırlıdır. Konu ile ilgili detaylı bir okuma için bkz. Wayne Attoe, *Skylines: Understanding and Molding Urban Silhouettes*, Chichester: John Wiley & Sons, 1960; Spiro Kostof, *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*, Boston: Little, Brown and Co., 1991; Gunter Gassner, *Unfinished and Unfinishable: Urban Skylines*, PhD Thesis, London: The London School of Economics and Political Science, 2013.

3 Kostof, *The City Shaped*, 288.

Kent silüeti, yukarıda kısaca özetlenen temsil gücü, kavramın sınırlarının belirsizliği, yapılı çevre ile ilintili olarak sürekli bir dönüşüme tabi olması gibi özellikleri dolayısıyla önemli bir tartışma konusu olagelmıştır. Sanayi devrimine kadar yapılı çevrede meydana gelen değişimlerin geniş bir zamana yayılması, kent silüetlerinin sabit birer imge olarak algılanmaları yanılığın yol açar. Her ne kadar günümüzde değişim büyük bir hız kazanmış olsa da silüet ile ilgili tartışmalarda sıklıkla kullanılan “bozulma” kavramı benzer bir kavrayışın hâlâ devam ettiğini gösterir. Hızla sanayileşen kentlerde yapılı çevreye eklenen fabrikalar, demiryolları, kamusal yapılar gibi öğeler, dinî yapıların kent imgesindeki mutlak hâkimiyetlerini sarsarak silüet tartışmalarının erken örneklerini ortaya çıkarır.⁴ 19. yüzyıl sonu Amerika’ında ortaya çıkan yüksek yapıların sıfırdan yarattığı kent silüetleri ise sanayi devrimi ile üretimde yoğunlaşan iş gücünün hizmet sektörüne kaydığı yeni bir ekonomik modelin ve onun getirdiği yaşam biçiminin temsilcisi olur.

18. yüzyıldan itibaren, İngiltere başta olmak üzere, Avrupa kentlerinin silüetleri sanayileşmenin etkisi ile hızla değişirken Osmanlı İstanbul’unda eş zamanlı bir dönüşüm farklı bir zeminde hayat bulur. İmparatorluğun Batılı devletler ile artan ilişkileri ve askerî alanda art arda aldığı yenilgilerle kaçınılmaz hâle gelen reform ihtiyacı ile tetiklenen modernleşme süreci, kentsel ölçekte önemli bir dönüşümü de beraberinde getirir. Hanedanın klasik dönem Osmanlı Devleti’nin temsili olan Topkapı Sarayı’nı terk ederek Boğaz kıyısında, Batılı bir mimari dilde inşa edilmiş Dolmabahçe Sarayı’na taşınması, imparatorluğun siyasi ve toplumsal yapısındaki köklü dönüşümün İstanbul silüetindeki en etkili yansımalarından biridir.

2. Boğaziçi Silüetinde İmparatorluğun Temsili

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nde Batılı devletlerle artan ilişkiler siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda kapsamlı bir dönüşümü tetiklerken bu dönüşümün kent ölçeğindeki en etkili yansımaları da Haliç ve Boğaz kıyılarında gözlenir. Bu dönemde kent içinde görünürlüğün arttığı kamusal alanlar ile mesire yerleri büyük bir önem kazanırken, hanedan üyeleri ile üst düzey yönetici ve bürokratların yaptırdığı sahil sarayı, köşk ve yalılar Boğaziçi ve Haliç kıyılarına yerleşir. III. Ahmed’in hükümdarlığını (1703-1730) takip eden 105 yılda İstanbul’da inşa edilen saray ve köşkların toplam sayısı 300’ü aşar.⁵ Bu hızlı dönüşüm kentin temsil biçimlerine de yansır. Her ne kadar kubbe ve minarelerle tanımlı Suriçi silüeti hâlâ Osmanlı İstanbul’unu simgelese de bu dönemden itibaren Boğaz kıyılarının görünümü de kent panoramalarına sıklıkla konu edilir.⁶ Haliç ve Boğaziçi silüetine eklenen bu yapılardan hemen hiçbiri günümüze ulaşamamış olsa da söz konusu panoramalar aracılığıyla yaratılan Boğaziçi imgesi İstanbul silüetinin en etkili temsillerinden biri olur.

18. yüzyılda hanedan tarafından âdeta yeniden keşfedilen Boğaz kıyıları,⁷ ülkede 19. yüzyıl boyunca süren dönüşümlere de sahne oluşturur. Askerî alanda alınan yenilgilerin ardından orduda başlatılan modernleşme süreci, yeni bir yapı tipi olarak anıtsal ölçekteki kışlaları Boğaziçi silüetine ekler. Ulaşım alanındaki yatırımları takiben Haydarpaşa ve Sirkeci’de inşa edilen gar binaları da yeni çağın temsilcileri olarak silüette yerini alır. Bunların yanı sıra büyükelçiliklerin yazlık konutları, Tarabya ve Büyükdere başta olmak üzere, Boğaziçi kıyılarına yerleşir. Çengelköy, Kanlıca, Çubuklu ve Anadoluhisarı gibi yerleşim yerlerinde inşa edilen köşk ve yalılar ise Boğaz’ın Anadolu Yakası’nın da bir yaşam alanı olarak tercih edilmeye başlandığını gösterir.⁸

4 A. W. N. Pugin, 1836 yılında yayınladığı kitabında sanayileşen bir kentin görünümü ile aynı kentin Orta Çağ’daki hâlini kıyaslayarak silüet tartışmalarının erken bir örneğini sunar. Söz konusu kitap için bkz. A. W. N. Pugin, *Contrasts: or a Parallel Between the Noble Edifices of the Middle Ages, and Corresponding Buildings of the Present Day; Shewing the Present Decay of Taste*, Edinburgh: J. Grant, 1898.

5 Shirine Hamadeh, *The City’s Pleasures: Istanbul in the Eighteenth Century*, Seattle, Londra: University of Washington Press, 2008.

6 Doğan Kuban, *İstanbul: Bir Kent Tarihi*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.

7 Hamadeh, *The City’s*, 17.

8 Kuban, *İstanbul: Bir Kent Tarihi*, 478.

1 Antoine Melling'in çiziminde Beşiktaş Sahil Sarayı, 1819¹⁰

18. yüzyıldan itibaren Boğaz kıyılarında yaşanan dönüşümün odak noktalarından birini Dolmabahçe-Beşiktaş aksı oluşturur. Bu alanda yer alan ve Beşiktaş Sahil Sarayı veya Eski Beşiktaş Sarayı olarak anılan kompleks, tek seferde tasarlanıp inşa edilmiş bir yapı olmaktan ziyade zaman içinde gelişen bir yapılar grubudur. (Resim 1) Sultanın görünmezliği ve mahremiyeti ile doğrudan ilişkili olan Topkapı Sarayı'nın gitgide gözden düşmesi ve padişahların sahil saraylarında daha fazla zaman geçirmesi, Osmanlı hanedanının Suriçi'nden çıkarak Beşiktaş'a doğru taşınma isteğinin ilk işaretlerini verir. Dolayısıyla sözü geçen yapılar grubu, ilerleyen yıllarda kent morfolojisinde önemli bir yer tutacak olan sahil sarayı tipolojisinin de öncüsüdür.⁹

9 Nilay Özlü, "Dolmabahçe'den Evvel Dolmabağçe", *Dolmabahçe: Mekânın Hafızası*, Ed. Bahar Kaya, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Bu bağlamdaki asıl dönüşüm ise Sultan Abdülmecid'in imparatorluğun resmî ikametgâhını Eski Beşiktaş Sarayı'nın yerine inşa edilen Dolmabahçe Sarayı'na taşınması ile yaşanır. Dolayısıyla, Dolmabahçe Sarayı'nı Boğaziçi silüetinde bir milat noktası olarak almaktan ziyade 18. yüzyılda başlayan bir dönüşümün ulaştığı son nokta olarak değerlendirmek, değişimin sürekliliğini kavramak açısından önemlidir.

İstanbul kent tarihine ilişkin çalışmaların önemli bir kısmında imparatorluğun daimî ikametgâhının Topkapı Sarayı'ndan 1856 yılında tamamlanan Dolmabahçe Sarayı'na taşınması, modernleşmenin 19. yüzyılda hızlanan ivmesinin en önemli

10 Antoine Ignace Melling, *Voyage Pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*, Paris: Treuttel et Würtz, 1819.

2 Boğaz üzerinden gözlenen Dolmabahçe Sarayı'nın bir kartpostaldaki görünümü¹⁴

göstergelerinden biri olarak değerlendirilir.¹¹ Yaklaşık 600 metre boyunca Boğaz kıyısında uzanan saray, tasarımındaki bütüncül yaklaşım, mimari üslubu ve kullanılan bezemelerin zenginliği ile Batı'daki çağdaşları ile benzer bir dile sahiptir. Döneminde oldukça yaygın olarak kullanılan eklektik üslupta tasarlanan yapı; Antik Yunan, Neoklasik, Rönesans, Barok, Rokoko, Ampir üslûplarına ait öğeleri bir arada barındırır.¹² Her ne kadar benzeri mimari yakla-

şımlar hâlihazırda kendini göstermiş olsa da, doğrudan Osmanlı yönetimini temsil eden bir yapıda Batı mimarlığına atfedilen mimari öge ve bezemelerin yoğun kullanımı, yapıyı Osmanlı mimarlık repertuarında ayrı bir yere koyar.¹³ Boğaz'ın araya koyduğu mesafe sayesinde kentin çeşitli noktalarından bir bütün hâlinde algılanabilen saray, yer seçimi ve ölçeği dolayısıyla silüette yeni bir odak noktası oluştururken yarattığı imgenin temsil gücünden de yararlanır. (Resim 2)

11 Söz konusu çalışmalar için bkz. Murat Gül, *Architecture and the Turkish City: An Urban History of Istanbul since the Ottomans*, London: I.B. Tauris, 2017, 15-16; Zeynep Çelik, *The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*, Berkeley: University of California Press, 1993, 130; Kuban, *İstanbul: Bir Kent Tarihi*, 454.

12 Bezemelerin detaylı analizi için bkz. Mustafa Cezar, "The Architectural Decoration of Dolmabahçe and Beylerbeyi Palaces", *National Palaces 1992*, İstanbul: Milli Saraylar Yayınları, 1992, 8-29.

13 Dolmabahçe Sarayı'nın formel dilini takip eden Cemile ve Münire Sultan Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, II. Mahmud'un sarayı yerine yapılan yeni Çırağan Sarayı, 19. yüzyılın ikinci yarısında Boğaziçi silüetinin dönüşümüne hız kazandırır.

14 Salt Araştırma, Fotoğraf ve Kartpostal Arşivi

3 Boğaz üzerinden gözlenen silüette Dolmabahçe Sarayı ve yüksek yapılar (Şevkin, 2016)

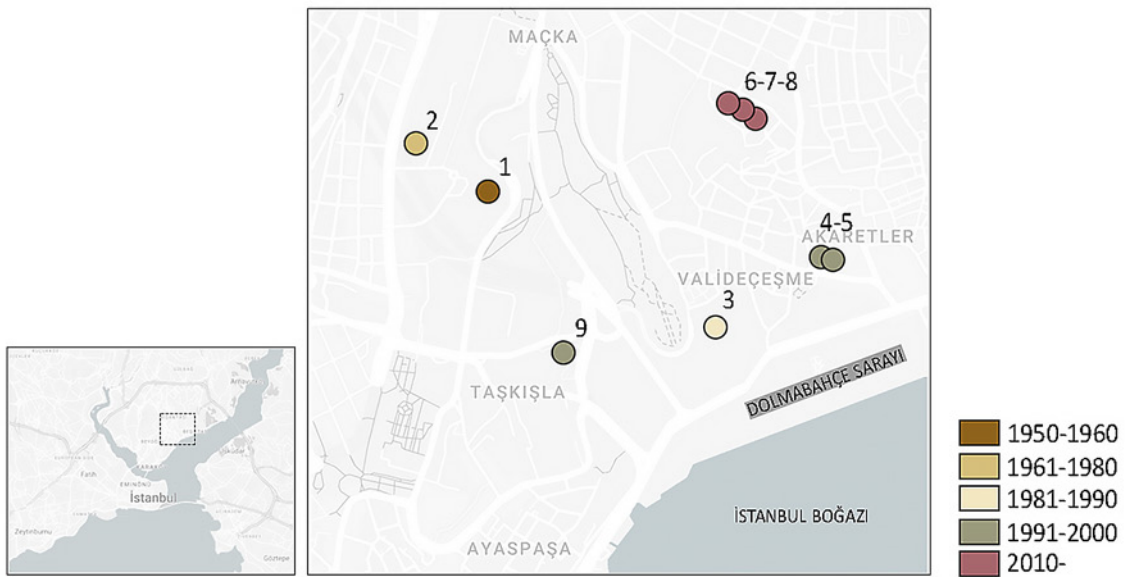
3. Dolmabahçe Sarayı'nın Silüetteki İmgesinin Dönüşümü

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte hükümetin odağına yeni başkent Ankara'nın inşası yerleşirken yıkılan imparatorluğun temsili olan İstanbul, yönetim kademesindeki önceliğini yitirir. Sakin geçen erken Cumhuriyet dönemi sonrası kenti bugünkü metropol durumuna getiren süreç İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlar. İlk kez 1950'li yıllarda kent morfolojisine eklenen yüksek yapılar bu dönüşümün ana öğelerinden biri olur. Yüksek yapıların 1980'li yıllardan itibaren İstanbul'da gitgide daha geniş bir alana yayılması ise silüet konusundaki tartışmalara hız kazandırır. Aşağıda detaylı olarak analiz edilecek olan Dolmabahçe-Beşiktaş aksındaki görünümüne eklenen yüksek yapılar, Dolmabahçe Sarayı'nın Boğaz hattı boyunca uzanan tepelerle birlikte silüette vurguladığı yataylığa köklü bir karşılık oluştururlar.¹⁵

Yüksek yapıların Dolmabahçe Sarayı'nın silüetteki imgesini dönüştürmesi, hem kronolojik hem de coğrafi olarak birbirinden ayrılan iki aşamada gerçekleşir. Bu çalışmada öncelikle Beyoğlu ve Beşiktaş'ta inşa edilen ilk yüksek yapıların silüete etkisi değerlendirilecek, ardından 2000'li yıllardan sonra Şişli ve Bomonti'de inşa edilen gökdelenlerin yarattığı dönüşüm ele alınacaktır. Bu doğrultuda Üsküdar sahilinden bakıldığında Boğaz üzerinden gözlenen, İstanbul silüetine özgün karakterini veren su ve topoğrafyanın bir arada algılandığı ve odağına Dolmabahçe Sarayı'nın yerleştiği görünüm değerlendirilecektir. (Resim 3)

İstanbul'da yüksek yapıların yer seçiminde 1950'li yıllardan 2000'lere kadar Beyoğlu ve Beşiktaş bölgeleri önemli bir odak noktası oluşturur. Burada inşa edilen yüksek yapılar, üzerlerinde buldukları topoğrafyanın da etkisi ile Dolmabahçe Sarayı'nın silüetteki algısında önemli bir dönüşüme yol açarlar. Aşağıda verilen görselde numaralandırılmış projeler, İstanbul silüetinde tarihi yapılar ile gökdelenlerin birlikteliğine dair ilk tartışmaları da gündeme getirir. (Resim 4)

15 1950 sonrasında inşa edilen yüksek yapıların farklı noktalardan gözlenen İstanbul silüetine etkisi için bkz. Ebru Şevkin, Murat Gül, "İstanbul Silüetindeki Değişim", *Tasarım+ Kuram Dergisi*, 13/23 (2017), 1-14.

4 Beyoğlu ve Beşiktaş bölgelerine yerleşen yüksek yapıların silüete etkisi (Şevkin, 2016)

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan iki kutuplu dünya düzeninde Batı Bloğu yanında konumlanan Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçiş ve ekonominin liberalleşmesi yönünde atılan adımlar yeni bir dönemi başlatır. Bu süreçte Cumhuriyet'in ilk yıllarında yitirdiği önemine tekrar kavuşan İstanbul'da kapsamlı bir imar faaliyeti hayata geçer. Bu dönemde kent morfolojisine ilk yüksek yapı, Türkiye-Amerika arasında artan iş birliğinin sembolü olan Hilton Oteli'nin inşası ile eklenir. Amerikan mimarlık firması SOM (Skidmore, Owings & Merrill) ile Türkiye'den Sedat Hakkı Eldem'in ortaklığında tasarlanan yapı, Boğaz'a hâkim bir tepe olan Elmadağ'a yerleşir ve 1955 yılında kullanıma açılır. Yukarıdaki görselde 1 numara ile gösterilen Hilton Oteli, inşa edildiği dönemin en yüksek yapısı olmakla birlikte prizmatik kütlesi, düz çatısı ve modüler cephe düzeni ile savaş sonrası dünyanın birçok bölgesinde sıkça rağbet edilen "Uluslararası Üslubu" İstanbul'a tanıtır.¹⁶ İstanbul silüetinde Amerikalı bir otel zincirine ait olan Hilton Oteli'nin bu baskın görünümü, Amerika'nın coğrafi olarak Doğu Bloku'na oldukça yakın konumlanan Türkiye üzerindeki etkisini yansıtarak tüm dünyaya siyasi bir mesaj iletir.¹⁷ Başka bir ifadeyle, Dolmabahçe Sarayı örneğinde olduğu gibi, bir kez daha ülke siyasetinin içinde bulunduğu bağlam doğrudan İstanbul silüetinde karşılık bulur.

Silüetteki yataylık vurgusuna gerçek anlamda kontrast oluşturan ilk yüksek yapılar ise 1960-1980 yılları arasında Beyoğlu-Harbiye aksında inşa edilen otel projeleridir. Yukarıdaki görselde 2 numara ile gösterilen ve Hilton Oteli'nin hemen arkasında yer alan Harbiye Orduevi bu projelerden biridir. Orduevi'nin tasarımı için 1967 yılında açılan yarışmayı iki kat yüksekliğindeki bir girişin üzerinde 18 kat yükselen tasarımı ile Metin Hepgüler'in önerisi

16 Hilton Oteli'nin inşası Türkiye'de mimarlık pratiğine güçlü bir etki yapar. İlerleyen yıllarda Yeşilköy'de inşa edilen Çınar Otel ve Tarabya Oteli gibi bu yapıya açıkça öykünen yapılar İstanbul kıyılarına yerleşir.

17 Annabel Jane Wharton, *Building the Cold War: Hilton International Hotels and Modern Architecture*, Chicago: The University of Chicago Press, 2001.

kazanır.¹⁸ Her ne kadar dönemin Türkiye'sinde uygulanmakta olan içe dönük ekonomi politikası¹⁹ ve 1970'li yıllara damga vuran ekonomik kriz kentte yüksek yapıların sayısında hızlı bir artışa izin vermesine de Harbiye Orduevi, ilerleyen yıllarda kuzeye doğru yayılarak kent imgesinde radikal bir dönüşüme sebep olacak yüksek yapıların ilk örneklerinden biri olarak 1974 yılında tamamlanır ve silüete eklenir.²⁰

1980'li yıllarda önce "24 Ocak Kararları" olarak adlandırılan ekonomik reform programının uygulamaya konması, ardından Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi hükümetlerinin Türkiye'nin dışa açılması ve küreselleşen ekonomik sisteme entegre olması yönünde attığı radikal adımlar, bugünkü İstanbul'u şekillendiren dönüşümün başlangıç noktasıdır.²¹ Yeni ekonomik modellerle birlikte yabancı piyasalara açılan Türkiye ekonomisinin merkezine İstanbul yerleşirken, kentin üstlendiği bu yeni rol silüette yüksek yapılarla temsil edilir.

1950-1980 yılları arasında inşa edilen tekil örneklerin aksine 1980 sonrasında inşa edilen yüksek yapılar, yer seçimleri, yükseklikleri ve yoğunlukları ile kent silüetindeki asıl dönüşümü gerçekleştirir. Bu dönüşümün en erken ve tartışmalı örneklerinden biri, 1980'li yıllarda inşa edilmesi kararlaştırılan ve yukarıdaki görselde 3 numara ile gösterilen Swisotel the Bosphorus projesidir. (Resim 4) Japon mimar Kanka Kikaku Sekkeisha ve Turgut Alton'un iş birliği ile tasarlanan yapının inşası için Dolmabahçe Sarayı'nın arkasında önemli miktarda yeşil

18 "Orduevi Sitesi Mimari Proje Yarışması", *Arkitekt*, 327/3 (1967), 128-135.

19 İthal ikamesi olarak adlandırılan bu ekonomik modelin Türkiye'deki uygulamasına ilişkin detaylı bir okuma için bkz. Şevket Pamuk, "Economic Change in Twentieth-Century Turkey: Is the Glass More Than Half Full?", *The Cambridge History of Turkey: Turkey in the Modern World*, Ed. Reşat Kasaba, Vol. 4, Cambridge: Cambridge University Press, 266-300.

20 Bu süreçte Taksim'de inşa edilen Sheraton (günümüz Ceylan Intercontinental) ve Intercontinental (günümüz The Marmara) otelleri de kentin silüetindeki etkili yüksek yapılar olarak öne çıkarlar.

21 1980'li yıllarda Turgut Özal liderliğinde hayata geçirilen ekonomik dönüşüm için bkz. Ziya Öniş, "Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo-liberalism in Critical Perspective", *Middle Eastern Studies*, 40/4 (2004), 113-134.

5 Kırmızı ile işaretli alanda inşa edilen Swissotel, yer seçimi dolayısıyla kent silüetine önemli bir etki yapar.²³

6 Taşkılla ile İnönü Stadi arasında kalan yeşil alanda inşa edilmesi planlanan Süzer Plaza'nın silüette yaratacağı etkiyi gösteren bir foto-montaj.²⁴

alan yapılaşmaya açılırken, Sedat Hakkı Eldem'in tasarımı olan Taşlık Kahvesi de yıkılır.²² (Resim 5) Swissotel, her ne kadar parçalı bir yaklaşımla tasarlanmış olsa da konumu ve üzerine yerleştiği topoğrafyanın etkisi ile hemen altında yer alan Dolmabahçe Sarayı'nın silüetteki algısını önemli ölçüde dönüştürür.

Swissotel ile birlikte silüette 4, 5, 6, 7 ve 8 numaraları ile gösterilen BJK Plaza'ya ait ikiz kuleler ve Maçka Rezidansı'na ait üç blok da ilerleyen yıllarda inşa edilecek gökdelenlere kıyasla daha mütevazı bir yükseklikte olmalarına karşın, üzerine yerleştikleri topoğrafyanın etkisi ile silüette önemli bir dönüşüme sebep olurlar. Yüksekliği dolayısıyla silüete etkisi en tartışmalı proje, hiç şüphesiz, Gökkafes olarak da adlandırılan Süzer Plaza'dır. Yapı, 1980'li yıllarda Doruk Pamir tarafından sekiz katlı bir turizm ve iş merkezi olarak tasarlanır. Ancak yükseklik izninin yıllar içinde arttırılması, yapının silüet üzerindeki etkisi üzerinden yoğun bir tartışmayı başlatır. (Resim 6)

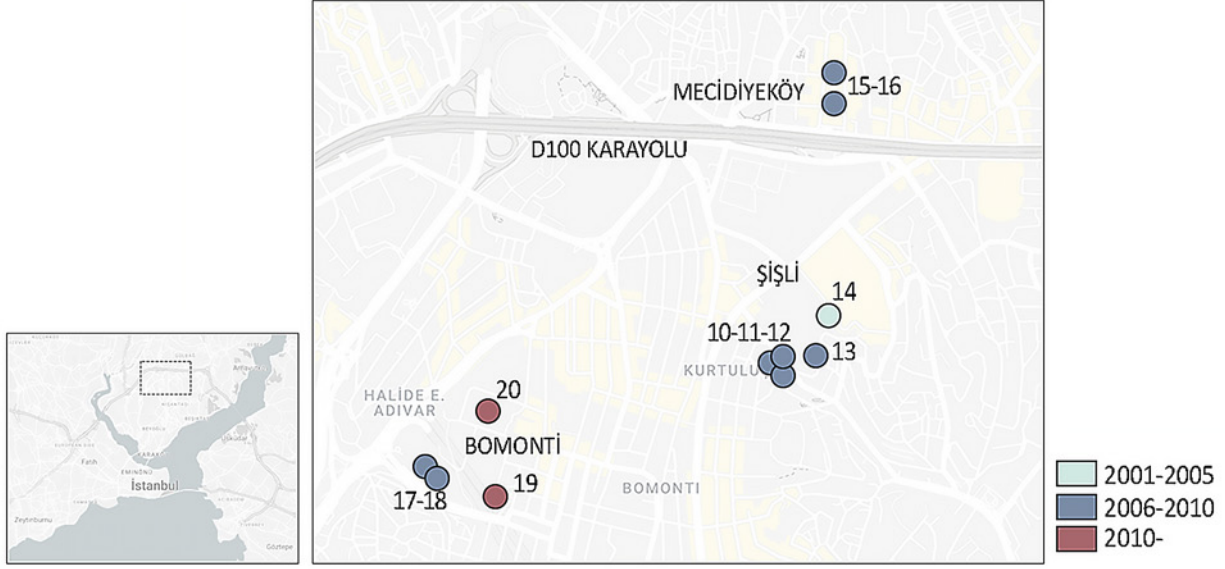
1994 yılında Beyoğlu Belediyesi yapının yükseklik iznini tekrar azaltırken, merkezî hükümet üzerinde bulunduğu araziye Beyoğlu Belediyesi'nin sınırlarından çıkararak Şişli Belediyesi'ne dâhil eder. Uzun yıllara yayılan yasal sürecin ardından 2000 yılında tamamlanarak kullanıma açılan Gökkafes, 34 kat yüksekliğiyle Dolmabahçe Sarayı'nın yatayda yarattığı etkiyi dikeyde tekrarlayan yeni bir odak noktasını silüete ekler.

Bu süreçte silüet açısından tartışmalı projelerin önünü açan yasal düzenleme, 1982 yılında çıkarılan 2364 sayılı Turizm Teşvik Yasası olur. Yasa, turizm merkezi ilan edilen bölgelerde mevcut kentsel dokudan farklılaşan ölçekteki projelerin hayata geçmesine imkân tanır. Dolmabahçe Sarayı'nın silüetteki algısını önemli ölçüde dönüştüren Swissotel, BJK Plaza ve Süzer Plaza bu kapsamda tanınan ayrıcalıklı imar koşulları ile hayata geçirilir.

22 "Şark Kahvesi Yıkıldı", *Yapı*, 78/3 (1998), 3.

23 Salt Araştırma, M. Erem Çalıkoğlu Arşivi (Görsel üzerine işleme yazar tarafından yapılmıştır.)

24 "Dalan'dan Süzer'e 'Armağan': 22 Ek Kat", *Cumhuriyet*, 15.3.1989.

7 Şişli, Bomonti ve Mecidiyeköy'de 2000 sonrasında inşa edilen yüksek yapıların silüete etkisi

Dolmabahçe-Beşiktaş aksında gözlenen silüete yüksek yapıların oluşturduğu ikinci bir katman 2000'li yıllarda eklenir. Her ne kadar Türkiye'de neoliberalleşme yönündeki dönüşümün miladı 1980'ler olsa da ekonominin gerçek anlamda dışa açılarak yabancı sermaye ile buluşması 2000'li yıllarda gerçekleşir. Türkiye'de 1990'lı yıllara damga vuran siyasi ve ekonomik krizlerin ardından 2002 yılında yönetimi devralan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin gündeminin ana maddelerinden birini İstanbul'u uluslararası bir ticaret merkezine dönüştürerek global şehirler arasına dâhil etmek oluşturur.²⁵ Şehrin üstlendiği bu yeni rol ile birlikte yüksek yapılar önce kentin kuzeyine, ardından da Anadolu Yakası'na yayılarak kent imgesinde önemli bir dönüşüme yol açar.

Her ne kadar merkezî iş alanının kuzeye kayması ile birlikte kentte yeni yüksek yapılar ağırlıklı olarak Zincirlikuyu-Maslak aksına yerleşse de bu çalışmada değerlendirilen silüette gözlenen yapılar Şişli ve Bomonti'de inşa edilen gökdelenlerdir. Yukarıda aktarılan projelerden farklı olarak bu yapıların tamamı 100 metreyi aşan yüksekliğe sahipken, fonksiyon olarak da konut veya karma kullanımdadır. Aşağıdaki görselde görülen, Boğaz boyunca uzanan tepelerle yapıyı çevreye ait öğelerin oluşturduğu yatay çizginin arkasına yerleşen gökdelenler, Dolmabahçe Sarayı'nın silüetteki algısını önemli ölçüde etkilerler. (Resim 7)

25 Gül, *Architecture and the Turkish City*, 218.

Yukarıdaki görselde 10, 11, 12, 13 ve 14 ile numaralandırılmış yapılar, 2000-2010 yılları arasında Şişli'de inşa edilen gökdelenlerdir. Sırasıyla; 2007 yılında tamamlanan Şişli Tat Center'a ait üç blok, Yapı Gayrimenkul Grubu tarafından tasarlanan ve 2000-2007 yılları arasında inşa edilen Şişli Plaza ile BSB London Architects tarafından tasarlanarak 1998-2001 yılları arasında inşa edilen Şişli Elit Rezidans, silüette Dolmabahçe Sarayı'nın sağ tarafına konumlanırlar. Hemen yanlarında 15 ve 16 numaraları ile gösterilen Trump Towers'a ait iki kule yer alır. Brigitte Weber Architects tarafından tasarlanarak 2000-2006 yılları arasında inşa edilen kuleler, D100 Karayolu'nun kuzeyine yerleşir. 39 kat yüksekliğinde bir konut bloğu ile 37 kat yüksekliğinde bir ofis bloğunun zemin katta bir alışveriş merkezini içeren podyumla birbirine bağlandığı Trump Towers, 2000'li yıllardan itibaren İstanbul'da sıklıkla inşa edilen bir proje tipinin örneği olarak öne çıkar.

Silüette Dolmabahçe Sarayı'nın sol tarafında, Süzer Plaza ile Swisotel arasında kalan alana ise Bomonti'de inşa edilen yüksek yapılar yerleşir. Yukarıdaki görselde 17, 18, 19 ve 20 olarak numaralandırılan bu yapıların hepsi 2010 sonrasında tamamlanır ve çağdaş olan diğer gökdelenler gibi yükseklikleri ile silüette dramatik bir dönüşüme sebep olurlar. Bu yapılar sırasıyla; MM Proje tarafından tasarlanan ve 2010 yılında tamamlanan iki konut bloğundan oluşan Anthill Residence, Tago Mimarlık tarafından tasarlanıp 2009-2012 yılları arasında inşa edilen Divan Residence ile Tusavul Mimarlık tarafından tasarlanıp 2010-2013 yılları arasında inşa edilen Hilton İstanbul Bomonti Otel ve Konferans Merkezi'dir. 150 metreyi aşan yükseklikleri ile Anthill ve Divan rezidansları, 2000'ler İstanbul'unda yüksek yapıların artık yalnızca iş merkezleri veya oteller olarak değil, lüks konut projeleri ile de silüete yerleştiklerini gösterir.

4. Değerlendirme

İstanbul'un en etkili temsil araçlarından biri olan silüetine tarihsel bir perspektiften bakmak, her şeyden önce değişimin sürekliliğini gözler önüne serer. Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda başlayan dönüşüm süreci Boğaz kıyılarında yoğun bir imar faaliyetini de tetikler. Hanedanın 19. yüzyılda Topkapı Sarayı'nı terk ederek Boğaz kıyısında, Batılı bir mimari üslupta inşa edilen Dolmabahçe Sarayı'na taşınması, bu faaliyetlerin bir sonucu olup ülkede yaşanan dönüşümün de silüetteki en etkili ifadelerinden biridir.

1856 yılında tamamlanan saray, kıyı boyunca uzanan yerleşim şeması ile bu çalışmada değerlendirilen Boğaziçi silüetine özgün karakterini veren yataylığı pekiştirerek silüetin odak noktasını oluşturur. 1950 yılından itibaren kent morfolojisine eklenen yüksek yapılar, bu yataylığa tezat oluşturarak Dolmabahçe Sarayı'nın silüetteki algısında dramatik bir dönüşümüne sebep olurlar. Bu noktada silüetteki dönüşüm, mevcut bir yapının yerine yenisinin inşa edilmesi ya da anıtsal bir yapı ile silüette yeni bir odak noktası yaratılmasından ziyade, kentin farklı dönemlerini temsil eden yapıların bir arada yer alması üzerinden gerçekleşir. Dolmabahçe Sarayı'nın arkasında yükselen gökdelenler inşa edilirken çevreyle olan ilişkilerinin ve kentin çeşitli noktalarından silüet üzerinde bıraktıkları etkilerin değerlendirilmemesi, günümüzde silüet ile ilgili yaşanan tartışmalarda sıkça ifade edilen eleştirilerin başında gelir.

Yukarıda ifade edildiği üzere, tüm kadim şehirlerde olduğu gibi İstanbul'da da 19. yüzyıla kadar silüette meydana gelen değişimlerin geniş bir zamana yayılması, silüetin sabit bir imge olarak algılanmasına yol açar. Yıllar içerisinde kentin temsil araçlarından birine dönüşerek önemi pekişen bu görünümelerde meydana gelen her değişiklik, silüet tartışmalarını da gündeme taşır. 1950 sonrasında İstanbul'un kentsel morfolojisine eklenen yüksek yapılar ise uzun yıllara yayılan bu dönüşümü çok kısa bir zaman aralığına sıkıştırarak tartışmaları hızlandırır. İstanbul silüetindeki dönüşümün Dolmabahçe Sarayı üzerinden değerlendirilmesi, silüetin çok katmanlı yapısının fiziki, tarihsel, sosyal, ekonomik ve siyasi yönleriyle ele alınarak hak ettiği derinlikte incelenebilmesi adına önemli bir örnek teşkil eder.

Kaynakça

- Attoe, Wayne. *Skylines: Understanding and Molding Urban Silhouettes*. Chichester: John Wiley & Sons, 1960.
- Cezar, Mustafa. "The Architectural Decoration of Dolmabahce and Beylerbeyi Palaces", *National Palaces 1992*. İstanbul: Milli Saraylar Yayınları, 1992, 8-29.
- Çelik, Zeynep. *The Remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*. Berkeley: University of California Press, 1993.
- "Dalan'dan Süzer'e 'Armağan': 22 Ek Kat", *Cumhuriyet*. 15.3.1989.
- Gassner, Gunter. "Elevations, Icons and Lines: The City Abstracted Through Its Skylines", *Researching the Spatial and Social Life of the City*. Ed. Juliet Davis, Corinna Dean, Gunter Gassner, Suzanne Hall, Jamie Keddie. Vol. 1, citiesLAB, London School of Economics and Political Science, 2009, 68-86.
- Gassner, Gunter. *Unfinished and Unfinishable: Urban Skylines*. PhD Thesis. London: The London School of Economics and Political Science, 2013.
- Gül, Murat. *Architecture and the Turkish City: An Urban History of Istanbul since the Ottomans*. London: I.B. Tauris, 2017.
- Hamadeh, Shirine. *The City's Pleasures: Istanbul in the Eighteenth Century*. Seattle, Londra: University of Washington Press, 2008.
- Kostof, Spiro. *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*. Boston: Little, Brown and Co., 1991.
- Kuban, Doğan. *İstanbul: Bir Kent Tarihi*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.
- Melling, Antoine Ignace. *Voyage Pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore*. Paris: Treuttel et Würtz, 1819, <https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=221>
- "Orduevi Sitesi Mimari Proje Yarışması", *Arkitekt*. 327/3 (1967): 128-135.
- Öniş, Ziya. "Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo-liberalism in Critical Perspective". *Middle Eastern Studies*. 40/4 (2004), 113-134.
- Özlü, Nilay. "Dolmabahçe'den Evvel Dolmabağçe", *Dolmabahçe: Mekânın Hafızası*. Ed. Bahar Kaya. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Pamuk, Şevket. "Economic Change in Twentieth-Century Turkey: Is the Glass More Than Half Full?", *The Cambridge History of Turkey: Turkey in the Modern World*. Ed. Reşat Kasaba. Vol. 4, Cambridge: Cambridge University Press, 266-300.
- Pugin, A. W. N. *Contrasts: or a Parallel Between the Noble Edifices of the Middle Ages, and Corresponding Buildings of the Present Day; Shewing the Present Decay of Taste*. Edinburgh: J. Grant, 1898, <https://archive.org/details/contrastsorparal00pugi>
- "Şark Kahvesi Yıkıldı", *Yapı*. 78/3 (1998), 3.
- Şevkin, Ebru, Murat Gül. "İstanbul Silüetindeki Değişim", *Tasarım+ Kuram Dergisi*. 13/23 (2017), 1-14.
- Wharton, Annabel Jane. *Building the Cold War: Hilton International Hotels and Modern Architecture*. Chicago: The University of Chicago Press, 2001.